

Kiss Tibor[✦]

A városi felkelések elmélete napjaink tükrében

DOI 10.17047/HADTUD.2022.32.2.45

A 19. és a 20. századi történelem gyakran megjelenő eseményei a városokban kirobanó felkelések, amelyek rendszerint a társadalmi egyenlőtlenségek ellen lángoltak fel és igyekeztek a fennálló politikai rendszerre nyomást gyakorolni. Jelentős gondolkodók, akik rendszerint aktív szereplői voltak ezen eseményeknek, foglalták össze és írták meg tapasztalataikat a felkelések elméletével kapcsolatban. Részletesen elemezték a kudarcok okait és megfogalmazták azt, hogy „mit kell tenni” a siker érdekében. Tanulmányomban ezen gondolkodók munkáit áttekintve mutatom be a városi felkelések elméletét, rámutatva arra, hogy ezen alapelvek ma is érvényesek lehetnek, mivel a világ számos nagyvárosában kialakult nyomornegyedek, „no-go” zónák különböző alapokon ugyan, de ma is magukban hordozzák egy városi felkelés lehetőségét, háttérét és az esetleges összefonódást a terrorizmussal.

KULCSSZAVAK: városi felkelések, nyomornegyedek, „no-go” zónák, terrorizmus

Theory of Urban Uprisings in Light of Present

The frequent events of the history of the 19th and 20th century, the insurgencies in cities, witch usually erupted as a result of social inequalities and sought to put pressure on the existing political system. Significant theorists, who were active participants in these occurrences, summarized and wrote their experiences on the theory of insurgencies. They analyzed in detail the causes of failures and explicated „what one has to do” to achieve success. I present in my essay the theory of urban insurgencies by reviewing the works of these theorists and I would like to point out that the principles still apply today, since in many parts of the world slums and „no-go” zones, for various reasons, include the probability, background of urban insurgencies and their possible contact with terrorism.

KEYWORDS: urban insurgencies, slums, „no-go” zones, terrorism

A 19. század nagy forradalmainak helyszínei Európa nagyvárosaiban, valamint a század elejének munkásfelkelései, melyek régóta fennálló rendszereket döntöttek meg vagy komolyan veszélyeztették azok létét. A 2. világháború megszállt városaiban kitört felkelések vagy 1960-as évek diáklázadásai, de a teljesség igénye nélküli felsorolásban,

✦ Terorellhárítási Központ Műveleti Igazgatóság, Kiképzési Főosztály, műveleti tiszt – Counter Terrorism Centre Operations Directorate Training Departement operations officer I. e-mail: kiss.tibor@tek.gov.hu, ORCID 0000-0003-0191-5328

említhetők még az etnikai alapokon kirobbanó, egyesült államokbeli vagy nyugat európai „gettóházadások”. Kisebb-nagyobb fellángolások vagy valós veszélyek? Kez elhető problémák vagy elhúzódó konfliktusok, melyek okai sokszor a társadalmak mélyén gyökereznek? Túlhaladott gondolatok vagy valós veszélyek? Ha létező veszély, fel vagyunk-e készülve a megfelelő reakcióra? Valamint a napjainkra kialakult és új értelmezést nyert „no-go zónáknak”¹ milyen szerepe lehet ebben?

Rövid tanulmányomban a fenti kérdésekre szeretnék válaszokat megfogalmazni. A kérdéskör vizsgálatát egy történeti áttekintéssel kezdem, amely során a nyomornegyedek, a „no-go zónák” jelenségéről és érintettségéről teszek említést, majd megfogalmazom a városi felkelések lényegét, jellemző stratégiáját, végül a sikerhez szükséges elemeket. Ezt összevetem napjaink lehetőségeivel az „alkalmazhatóság” szempontjából, annak érdekében, hogy bebizonyítsam, ez egy ma is létező és működő „eszköz”, amely szakértő kezekben komoly fenyegetést, veszélyt jelent az államokra, társadalmakra nézve, és amelyhez a „no-go zónák” megfelelő háttérbázist nyújthatnak, így szerepük a témakör vizsgálata során megkérdőjelezhetetlen. Fontos megjegyezni azonban, hogy az említett zónák, vagy nyomornegyedek nem törvényszerűen és kizárólagosan képezik alapját egy városi felkelésnek, de a későbbiekben látható lesz, hogy a köztük felmerülő összefüggésnek a jelentősége nagy. A téma vizsgálatát a különleges műveleti egység aktív állományú tisztjeként különösen fontosnak tartom, tekintettel arra, hogy a városi felkelések elméletének alapos ismerete elengedhetetlen a felkelés ellenes műveletek hatékony tervezése, szervezése, előkészítése és végrehajtása szempontjából. Ehhez a folyamathoz sorolnám még a végrehajtást követő értékelést is, tekintettel arra, hogy a szerzett tapasztalatok feldolgozása és az érvényes hadászati, harcászati rendszerhez, eljárásrendekhez való adaptálása kiemelt jelentőséggel bír.

A város, mint a felkelések optimális terepe

A városi felkelések hátterének és elméletének megértéséhez röviden át kell tekintelnünk azokat a történelmi folyamatokat és változásokat, amelyek a nagyvárosok kialakulásához, ezzel együtt jelentős társadalmi változások létrejöttéhez vezettek. Az ipari forradalom egyik hatása a városok lakosságának ugrásszerű növekedése volt. A városiasodás jelensége sok esetben magával hozta egyrészt a városkép jelentős megváltozását, amely során a régi, zömében középkori jellegű elrendezést modernizálták. Ezzel együtt járt egy bonyolultabb infrastruktúra megjelenése is. Másrészt a városiasodás folyamata erőteljes társadalmi hatást is gyakorolt, melynek eredménye egy új osztály, a munkásosztály kialakulása lett.

1 Kutatók szerint megállapítható, hogy a „no-go zóna” kifejezést már az 1970-es évektől az ezredfordulóig több tucat cikk és könyv alkalmazta, jellemzően Latin Amerika, Dél-Afrika és Írország vonatkozásában, ahol a bűnözői csoportok vagy fegyveres szervezetek által ellenőrzött városrészeket nevezték így. Az említett időszakban a „no-go zóna” kifejezést nem kapcsolták a tömeges bevándorlás fogalmához. Elemzések szerint, a kifejezést Európában az ezredfordulót követő években kezdték el használni a bevándorlók által lakott negyedekben kitört zavargások, valamint a szélsőséges szervezetek terrortámadásai kapcsán. A kifejezés elterjedését és népszerűségét tovább növelték a párizsi terrortámadások és a 2015-ös migrációs hullám.

A gazdasági, ipari fejlődés hatására jelentős tömegek vándoroltak vidékről a városokba, egy jobb élet reményében, amely azonban a legtöbb esetben nem váltotta be a hozzá fűzött elképzeléseket. Európa nagyvárosaiban rövidesen jelentős nyomornegyedek alakultak ki, amely a perifériára szorult munkáscsaládok lakhelyévé vált. A körülmények elviselhetetlensége, a köztisztaság, közegészségügy hiánya, a lakhatás rendezetlensége, de akár a vízellátás megoldatlansága, mind egyre nagyobb elégedetlenséget szült, amely egy egyre erősödő politikai baloldalt épített Európában, amely a 19. századtól további ellentétekhez vezetett a fennálló társadalmi osztályok között.

Láthatóvá és egyértelművé vált, hogy a városiasodás nem a városiasodást jelentette. A városok lakosságának alakulása meglehetősen jól érzékelteti azt az ugrászerű növekedést, amelyet – megítélésem szerint – adott történelmi korban nem tudtak megfelelően kezelni, így a változások több esetben nemkívánatos jelenségeket szültek. Ezek a jelenségek, azonban néhány ismétlődő körülmény (ilyen például a városok túlnépesedése) miatt megismétlődnek, vagy akár folyamatosan jelen vannak. 1800 körül a világ népességének mindössze 3%-a lakott városokban, amely 1900 körül már 14% volt. Egyes felmérések szerint ez az arány a 20. század végére már 47%-ra nőtt. Ehhez feltétlenül hozzá kell vennünk a világ népességének drasztikus növekedését is, így ez a szám az ezredforduló tájékán már létszámban sem ugyanazt jelenti, mint 150–200 évvel korábban.

Az ENSZ előrejelzései szerint 2030-ra bolygónk lakosságának kb. 60%-a fog városokban élni, ami számszerűen közel 5 milliárd embert jelent, amely további hatalmas megapoliszok² létrejöttét, valamint a meglévők további növekedését eredményezi. Egyes becslések szerint az elkövetkezendő években csak Ázsiában megközelítőleg 30 megaváros jön létre. Ez a napjainkban végbemenő, elképesztő ütemű, növekedés drámai következményeket hoz létre Ázsiában és Afrikában, amely globalizált világunkban nemkívánatos hatásaival a Föld távolabbi pontjaira is hatást gyakorolhat. Egyes előrejelzések szerint ez az elkövetkezendő évtizedekben végbemenő további városi növekedés jellemzően a fejlődő országokban fog végbe menni.³ 2030-ra már több, mint egymilliárd ember, amely a föld teljes népességének több, mint egyhetede, nyomornegyedekben él majd.⁴

A 19. század első évtizedeinek ezen változásai sok szegény ország túlnépesedett nyomornegyedeiben – miként ez a korábbi évszázadokban is történt – az egészségtelen körülményeket, az alultápláltságot, az egészségügyi alapellátás hiányát hozzák magukkal, amely különböző betegségek, járványok kialakulásához, bűnözés jelentős

2 A „megapolis”, „megaváros” kifejezés a köztudatban a 19. század végén, 20. század elején jelent meg. Első hivatalos megjelenése 1904-ben a Texasi Egyetem által történt. Kezdetben az Egyesült Nemzetek Szervezete a 8 milliónál nagyobb népességű városok leírására használta a kifejezést, azonban napjainkban már a tízmilliónál több lakosú településekre használatos.

3 Az Energypublisher Nigeria: Lagos the mega-city of slums cikke alapján.
Link: <http://www.energypublisher.com/article.asp?id=5307> (Letöltés ideje: 2021. május 21.)

4 UNFPA (United Nations Population Fund): State of world population 2007. Unleashing the Potential of Urban Growth alapján.
Link: https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/695_filename_sowp2007_eng.pdf (Letöltés ideje: 2021. május 21.)

megnövekedéséhez, társadalmi feszültségek mélyüléséhez vezet. Ezzel együtt a nyugati világ nagyvárosaiban egy másik veszélyes jelenség alakult ki, amely okai a fentiekben tárgyaltakkal együtt, faji, kulturális és vallási alapokra vezethetők vissza. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a világ más kontinensein ez a probléma nem létezik, azonban – véleményem szerint – napjainkban a nyugati világban hatványozottan érvényesül.

Az etnikai, kulturális, vallási alapokon nyugvó közösségek létrejötte a városokban, így különösen a megapoliszokban nem újkeletű jelenség, hiszen a történelem során számos példát találunk erre, valamint arra is, hogy ezek a közösségek egymással békésen megférve, egymást segítve éltek. De találunk példát kisebb-nagyobb konfliktusokra is, amelyek jellemzően a kulturális vagy vallási különbözőségekből fakadtak. A nyugati világban számos intézkedés született a nyomornegyedek felszámolására, de sajnálatos módon ezek nem oldották meg maradéktalanul a kialakult problémát, amely összetett és mélyen gyökerező ok-okozati rendszer terméke. Szintén több intézkedés irányult a faji, a kulturális és a vallási alapokon kialakult diaszpórák integrációjára, amely szintén egy bonyolult összefüggésrendszerben értelmezendő. Ezek elemzése azonban nem feladata jelen tanulmánynak, azonban a jelenség és annak jelentősége szoros összefüggésben van a vizsgált témával.

Az alfejezet ezen pontján érkeztünk el a „no-go zónák” létrejöttének és létének kérdéséhez. Ezek a zónák jellemzően magukon viselik a nyomornegyedek jellemzőit és az etnikai, vallási és kulturális alapokon nyugvó, sok esetben zárt közösségek vonásait. Megítélésem szerint, különbséget kell tenni a nyomornegyedek, nagyvárosi szegénynegyedek és a „no-go zónák” között, tekintettel a két fogalom tartalmára.⁵ Elemzők a „no-go zónák” három alapvető jellemzőjét határozzák meg, amelyek a közigazgatás és az állami jogrend érvényesítésének hiánya vagy gyengesége, a befogadó társadalom normáinak elutasítása vagy csupán minimális alkalmazása, valamint a lakosság összetételének többségében bevándorló jellege. A felsorolt elemek léte tényszerű, hiszen francia, illetve svéd rendvédelmi források is több száz olyan területet határoznak meg, amelyet a rendfenntartó erők egyáltalán nem, vagy csak részlegesen tudnak ellenőrzésük alatt tartani. Ezen területeken további jellemző a vallási szélsőségek jelenléte, így – a bűnözés mellett – a radikalizáció melegágyának is tekinthetők. Az érintett kormányok helyzet megoldására irányuló törekvései, valamint radikalizáció ellenes programjai nem oldották meg a helyzetet, mindamellett, hogy nem voltak teljesen sikertelenek. Ezekben a negyedekben az iszlámisták arányának növekedése is egyértelmű tény, amely elsősorban a fiatalok körében jellemző. A fundamentalista iszlám előírásait és törvényeit az itt élőkre akár erőszakkal is rákényszerítik, ezzel végleg elszakítva őket a többségi társadalomtól, továbbá meggátolva a társadalmi felzárkózást, valamint a kulturális integrációt. Az őshonos lakosság és a bevándorlók közötti erőteljes feszültség a szegregációt tovább növeli.

A feszültséget fokozza továbbá, hogy a jelenség óriási terhet ró a szociális ellátórendszerre és a biztonsági erőkre, ezzel együtt – mint említettem – potenciális forrásai

5 A két fogalmat külön értelmezi a Migrációkutató Intézet „A no-go zónák valósága” című elemzése is. (2018. március 8.) Link: <https://www.migraciokutato.hu/2018/03/08/a-no-go-zonak-valosaga/> (Létöltés ideje: 2021. május 21.)

a zavargásoknak, melyek eskalálódhatnak, valamint kapcsolódhat a terrorizmus-hoz is, komoly háttérbázist nyújtva annak. Fontos megjegyezni, hogy a bekezdésben említett zavargások, esetleges lázadások önmagukban nem terrorcselekmények, bár azokkal összefüggést mutathatnak, amelyeket figyelembe kell venni, de külön fogalmkörbe tartoznak.

„Összefoglalásként megállapítható, hogy a bevándorlók által lakott városrészek komoly veszélyt jelentenek a többségi társadalomra, ezek az integráció elsődleges akadályozói, a bűnözés és a radikalizálódás központjai. E területek – elnevezésüktől függetlenül – olyan társadalmi, gazdasági és biztonsági kihívást jelentenek, amelyek együttes jelenléte a tömeges bevándorlás következménye, és a többségi társadalom széttzilálását eredményezi.”⁶

A városi felkelések elmélete

A következőkben vizsgáljuk meg, hogy egy, a történelem során klasszikusnak tekinthető városi felkelés sikerének melyek a nélkülözhetetlen elemei és ezt tegyük meg annak összefüggésében, hogy ezeknek az elemeknek a megléte napjainkban elképzelhető-e valamely no-go zónában. Ez a vizsgálat kiemelt fontossággal bírhat, tekintettel arra, hogy meg kell találnunk a választ arra, hogy reális veszélye lehet-e egy zavargás városi felkeléssé történő eskalációjának, adott esetben Európa valamely nagyvárosában. A felkelésekkel, a gerillaháborúval számos szakirodalom foglalkozik, melyet a tanulmány terjedelme miatt nem tekintek át részletesen, jelen írásban alapvetően a városi gerillaharc elemzésére szorítkozom. Azt azonban mindenképpen tisztázni szükséges, hogy mit tekintünk felkelésnek? Mi lehet egy általánosan elfogadható definíció?

Az AAP-06(2014) NATO-doktrína a felkelést egy szervezett, gyakran ideológiailag motivált csoport vagy mozgalom tevékenységeként jellemzi, amely politikai változások befolyásolására vagy megelőzésére, továbbá egy adott országban vagy régióban a regnáló hatalom megdöntésére, destabilizálására irányul. Célja eléréséhez rendszerint a lakosság meggyőzését vagy kényszerítését, erőszak vagy zavargások alkalmazását használja. A brit hadsereg felkelés elleni szabályzata hasonlóan jellemzi a felkelést, miszerint szervezett, fegyveres politikai küzdelem – egy olyan kisebbségi csoport tevékenysége, amely politikai változásokat akar kieroszakolni; felforgató tevékenység, propaganda és katonai nyomás útján széles tömegeket akar meggyőzni vagy megfélemlíteni, hogy azok elfogadják a változásokat. Megítélésem szerint a fenti fogalom elfogadható alapként a történelmi háttér eseményeinek áttekintéséhez és teoretikusainak megértéséhez.

Az 1800-as évek első felében számos felkelés zajlott le Európában, ahol az irreguláris harc elmélete egyre szilárdabb alapokat kapott, továbbá körvonalazták azt az elképzelést, hogy egy felfegyverzett, kellően motivált emberekből – legyenek azok a katonai képzettség eltérő szintjein – álló csoport, szervezet vagy sereg, megfelelő irányítás mellett képes jelentős ellenállást tanúsítani képzett haderővel szemben.

6 Migrációkutató Intézet „A no-go zónák valósága” című elemzése. (2018. március 8.)
Link: <https://www.migraciokutato.hu/2018/03/08/a-no-go-zonak-valosaga/>
(Letöltés ideje: 2021. május 21.)

Ebben az időszakban, a már említett városiasodás folyamata miatt, a harcok színtere egyre gyakrabban tevődött át a nagyvárosokba, amelynek kiterjedése, szerkezete, infrastruktúrája és lakosságának száma is komoly befolyással bírt a küzdelem kimenetelére. A 19. század európai forradalmi számos tapasztalatot eredményeztek ezen a területen, amelyeket már a kor neves forradalmárai, gondolkodói írásban is megjelentettek. A tapasztalatok írott formában történő megjelenése és terjesztése komoly jelentőségre tett szert hamarosan, a harc hatékonyságának növelése szempontjából. De erről, később a propaganda szerepénél, külön is szót kell ejtenünk. A forradalmak szervezői, vezetői már ezekben az években elkezdtek gondolkodni a felkelések sikertelenségének okain és ezzel együtt azon, hogy melyek lehetnek azok a kulcsfontosságú elemek, melyekkel a központi hatalom legyőzhető, tehát a felkelők akaratauk rá tudják kényszeríteni a legyőzött félre.⁷

Egyik kiemelkedő alak, ezen személyek közül, Auguste Blanqui,⁸ aki az „Útmutató a fegyverforgatáshoz” című művében részletesen foglalkozik a kérdéssel. Tanulmányában rámutat, hogy a véletlenül összeverődött emberek csoportjainak tevékenysége összhang és irányítás nélkül, egyéni elképzelés szerint, nem fogja elérni a kívánt hatást, a kitűzött célt. *„Nincs semmilyen főparancsnokság, ennél fogva irányítás sincs; még a harcolók közötti összhang is hiányzik. Minden barikádnak megvan a maga külön csoportja, mely kisebb vagy nagyobb létszámú, de mindig elszigetelt. Akár tíz, akár száz főből áll, nem tart fenn semmiféle összeköttetést a többi poszttal.”*⁹ Eképpen határozza meg az összhang és az irányítás fontosságát és tapasztalatai szerint, ennek hiányában *„a vereség nem maradhat el”*.¹⁰ Blanqui írásában elemzi a város szerkezetének hatásait, valamint a haditechnikai eszközök fontosságát a harcokban, továbbá a városi harcra alkalmas fegyvereket, valamint a morál jelentőségét és hatását mindkét oldalon. Véleménye alapján a *„hadseregnek csak két előnye van a néppel szemben, a Chassepot-puska és a szervezetség. Különösen ez utóbbi hatalmas, ellenállhatatlan. Szerencsére ettől meg lehet fosztani, s ebben az esetben a felkelők csillaga van emelkedőben.”*¹¹

Blanqui a korszakban igen fejlett technikának számító Chassepot puska példájával az ellenfél haditechnikai fölényét érzékeltette, de mint az idézet rámutat, a szervezetség ettől lényegesebb elem. Mint hivatkozott művének további soraiban egyértelműen kimondja: *„A szervezetség a győzelem; a szétforgácsoltság a halál.”*¹² A szervezetség fogalomkörébe az együttműködés és az irányítás, valamint a vezetés, a képzett katonai, vagy politikai vezető személye, valamint köre tartozik, amelyek összefogják

7 Carl von Clausewitz által megfogalmazott „háború” definíció alapján.

8 Louis Auguste Blanqui (Puget-Théniers, 1805. február 7. Párizs, 1881. január 2.): francia forradalmár, politikus, a blanquizmus irányzatának kidolgozója és egyben névadója. A „megrögzött lázadó”, aki életének jelentős részét börtönben töltötte. Hadtudományi munkásságát és műveit szélesebb körben csak jóval halála után, az 1930-as évektől kezdték megismerni.

9 Blanqui Auguste: Útmutató a fegyverforgatáshoz. (1868) In: Auguste Blanqui válogatott művei. Budapest, Gondolat Kiadó, 1968, 214–215.

10 Blanqui Auguste: Útmutató a fegyverforgatáshoz. (1868) In: Auguste Blanqui válogatott művei. Budapest, Gondolat Kiadó, 1968, 215.

11 Blanqui Auguste: Útmutató a fegyverforgatáshoz. (1868) In: Auguste Blanqui válogatott művei. Budapest, Gondolat Kiadó, 1968, 217.

12 Blanqui Auguste: Útmutató a fegyverforgatáshoz. (1868) In: Auguste Blanqui válogatott művei. Budapest, Gondolat Kiadó, 1968, 217.

és működtetik a felkelő erőket. Blanqui művében utal annak szükségességére, hogy a tollforgató forradalmároknak gondolni kell arra, hogy olyan írásokat jelentessenek meg, amelyből a manőverezést, a taktikát, a stratégiát lehet elsajátítani, vagy amely az ilyen irányú gondolkodást serkenti, fejleszti. Tanulmányom témakörének szempontjából, Blanqui jelentőségét alapvetően abban látom, hogy az elsők között foglalkozott a városi környezetben vívott irreguláris harc tapasztalatainak lejegyzésével és ismerte fel azok felhasználásának fontosságát a további forradalmak sikereinek érdekében. Gondolatai a gerilla-hadviselés későbbi teoretikusaira is jelentős hatást gyakoroltak.

A korszak gondolkodói közül mindenképpen ki kell emelni Karl Marx¹³ és Friedrich Engels¹⁴ hadtudományi munkásságát, amely a nagyközönség előtt még ma is kevésbé ismert, azonban a fegyveres felkelések elmélete szempontjából jelentős hatással bírnak. Írásaik elsősorban az 1848–1849 évi forradalmak, valamint az 1871-es párizsi forradalom tapasztalataiból merítenek, amelynek lényege, hogy a városi felkelések sajátos harcmodorát, mint hatékony eszközt, saját forradalmi nézeteikkel, osztályharc elméletükkel ötvöznék. Engels, aki korábban maga is szolgált katonaként, a *„Forradalom és ellenforradalom Németországban”* című művében rámutatott mind arra, amit lényegesnek tartott a felkelések sikerét illetően. Elsőként a szabályokra és azok maradéktalan betartására, miszerint a *„felkelés művészet, akárcsak a hadviselés vagy bármely más mesterség, és bizonyos cselekvési szabályoknak van alávetve, s ezek, mellőzésük esetén, a romlását okozzák annak a félnek, amely mellőzte őket.”*¹⁵ A felkészültségről, tervezésről (számításról) és időzítésről azt írja, hogy *„...sohase játszsz a felkeléssel, hacsak nem vagy teljesen felkészülve arra, hogy vállald játékod következményeit.”*¹⁶ Szól továbbá a határozott kezdeményezőkézségről, az ellenség állandó zaklatásáról és nem utolsósorban az erkölcsi fölényről: *„...ha már ráléptél a felkelés útjára, cselekedj a legnagyobb határozottsággal, s mindig támadóan. A védekezés minden fegyveres felkelés halála; elveszejtí a felkelést, még mielőtt az összemérné erejét ellenségeivel. Üss rajta ellenfeleiden, amíg erők szétszórtak, biztosíts új sikereket, ha mégoly csekélyeket is, de naponta; őrizd meg az erkölcsi fölényt, amelyet az első sikeres megmozdulással elértél, gyűjtsd ily módon a te oldaladra azokat az ingadozó elemeket, akik mindig az erősebb lökést követik, és akik mindig a biztonságosabb oldalt keresik, kényszerítsd ellenségeidet visszavonulásra, mielőtt összevonhatnák erőiket ellened...”*¹⁷

13 Karl Marx (magyaros formában Marx Károly) (Trier, 1818. május 5. – London, 1883. március 14.): német filozófus, szociológus és közgazdász. A kommunista munkásmozgalom teoretikusa, egyben a marxizmus, mint irányzat ihletője. A történelem egyik legnagyobb befolyást elérő gondolkodója, mivel nézetei jelentős hatást gyakoroltak a baloldali munkásmozgalom egészére. Legjelentősebb művei: a „Kommunista kiáltvány” és „A tőke”, melyek a történelem legjelentősebb hatású művei közé sorolhatók.

14 Friedrich Engels (magyaros formában Engels Frigyes) (Barmen, 1820. november 28. – London, 1895. augusztus 5.): német társadalomtudós, író, filozófus, gondolkodó, politikai teoretikus. A „Kommunista kiáltvány” társszerzője, Karl Marx-al, egyben a marxizmus tudományos elméletének megalapozója. Egykori katonaként hadtudományi művek szerzője is, melyek azonban kevésbé ismertek a nagyközönség előtt.

15 Engels Friedrich: *Forradalom és ellenforradalom Németországban.*

In: Marx – Engels Művei (MEM). 20. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962, 87.

16 Engels Friedrich: *Forradalom és ellenforradalom Németországban.*

In: Marx – Engels Művei (MEM). 20. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962, 87.

17 Engels Friedrich: *Forradalom és ellenforradalom Németországban.*

In: Marx – Engels Művei (MEM). 20. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962, 88.

Marx hadtudományi jellegű munkásságában alapvetően csak az általa legfontosabbnak vélt kérdéseket tárgyalta, így a hadsereggel és annak lehetséges alkalmazási irányával kapcsolatos témákat, valamint a főbb hadtörténelmi eseményeket. Azonban nem merült el olyan mélységben, mint barátja, Engels, akinek írásai konkrét útmutatónak is tekinthetők az irreguláris szervezését és irányítását illetően. Érdekeség, hogy az Engels által megfogalmazott szabályok rövidesen visszatükröződnek Vlagyimir Iljics Lenin¹⁸ műveiben, aki tévesen Marx-ot nevezte meg az alkotónak. Lenin tovább fejlesztette Marx és Engels gondolatait, valamint részletesen tanulmányozta a 19. század és az 1905-ös oroszországi forradalom tapasztalatait, mely során arra a következtetésre jutott, hogy a forradalmak és a városi felkelések sikeréhez hivatásos forradalmárok, képzett harcosok (itt átállt katonákra gondolt elsősorban), elegendő mennyiségű és minőségű fegyverzet, valamint magas szintű szervezettség kell. Írásaiban ő fogalmazza meg a kis létszámú, gyakorlatilag néhány főből álló felkelő csoportok alkalmazásának előnyeit, amely a mozgékonyt és a tömeges bevetetőséget jelenti. Lenin megfogalmazta továbbá, hogy a felkelés sikeréhez szükség van a terrorra, mint eszközre, elsősorban az ellenséges katonai és polgári vezetők ellen. Úgy gondolta, hogy a terror eszközeivel jelentős hatást lehet elérni az ellenség és háttérbázisa akarátának megtörésére, valamint moráljának szétzúzására. Ezzel kapcsolatban felhívta a figyelmet az ideológiai harcra, a propaganda kiemelt szerepére, amely az elhúzódó jellegű konfliktusokban fokozottan érezteti hatását és szélesítheti a felkelők tömegbázisát. Megkülönböztet katonai és nem katonai feladatokat és egyértelműen kiemeli a népi háttérbázis fontosságát. Lenin megfogalmazta még azt a folyamatot, amely során egy népi elégedetlenség fegyveres felkeléssé eskalálódik. Műveiből egyértelműen érződik egy nagyon erős tudatosság, amellyel egy sikeres forradalom megvívására készül és összegzi „*Mi a teendő?*”¹⁹

Az áttekintést néhány évtizeden átívelő ugrással folytatnám, mely során a 2. világháborút követő időszakba, egy másik földrészre, Közép- és Dél-Amerikába érkezünk. A baloldali eszmék erőteljes terjedése ezen a kontinensen számos ellenállási mozgalmat és gerillaháborút eredményezett, amely események több baloldali forradalmár nevét tették ismertté világszerte. Ezek közül talán a legismertebb Ernesto Che Guevara,²⁰ aki írásában rámutat, hogy egy háború, különösen a gerillaháború kizárólag katonai eszközökkel nem nyerhető meg. Ebben a harcban a siker legfőképpen nem a megsemmisített élőerő vagy technika mennyiségében és minőségében keresendő, hanem a lakosság támogatottságában. A civilekkel való bánásmód kulcsfontosságú a végső győzelem szempontjából. A legendás gerillavezér és ikonikus forradalmár „*A gerillaharcos kézikönyve*” című írásában így fejti ki ezt: „*Alapvető része*

18 Vlagyimir Iljics Lenin (születési nevén: Vlagyimir Iljics Uljanov) (Szimbirszk, 1870. április 22. – Gorki, 1924. április 10.): orosz kommunista forradalmár, marxista gondolkodó, ügyvéd. A Szovjetunió első vezetője, a leninizmus ihletője és névadója. A 20. század egyik legnagyobb hatású történelmi alakja.

19 Lenin 1901 és 1902 között írta „*Mi a teendő?*” címmel broszúráját, amely egy korábban megjelent cikkében megfogalmazott kérdésekre hivatott válaszokat adni. A mű kimondottan radikális, forradalmi és a szélesebb körben történő terjesztés okán könnyen érthető olvasmány.

20 Ernesto Rafael Guevara de la Serna (Rosario, Argentína, 1928. június 14. – La Higuera, Bolívia, 1967. október 9.): ismertebb nevén Che Guevara. Eredetileg orvos, majd politikus, marxista forradalmár, gerillavezér, Kuba ipari minisztere 1959 és 1965 között.

a gerillataktikának, hogyan bánjunk a körzet valamennyi lakosával. Hasonlóan fontos az is, hogyan bánjunk az ellenséggel; a norma az abszolút hajthatatlanság támadás idején és abszolút hajthatatlanság azokkal a megvetésre méltó elemekkel szemben, akik besúgáshoz és gyilkossághoz folyamodnak, és a lehető legnagyobb irgalom azokkal az ellenséges katonákkal szemben, akik úgy mennek ütközetbe, hogy katonai kötelezettségüket teljesítik - vagy azt hiszik, hogy azt teljesítik.”²¹ Véleményem szerint az idézet, amely valójában egyfajta erkölcsi útmutatást fogalmaz meg, jól érzékelteti ennek a hadviselésnek a lényegét, miszerint a gerillák a lakosság megnyerése által szerezzenek teljes támogatottságot a győzelem kivívásához. Che Guevara az említett művében így folytatja gondolatsorát: „A civil lakossággal szembeni viselkedésben a lehető legnagyobb tiszteletnek kell megnyilvánulnia a vidék lakosságának szokásai és hagyományai iránt, hogy hatékonyan, tettekkel bizonyítsuk a gerillaharcos erkölcsi fölényét az elnyomó katonával szemben.”²² Azonban Che Guevara a felkelés támogatottságát a vidékben látta biztosítotttnak. A *foco* elvének megfelelően alapvetően népfelkelő tűzfészekre alapozta a sikert, valamint arra a háttérbázisra, amelyet a vidék földrajzi adottsága és a lakosság támogatása biztosít. Írásában utal rá, hogy a gerilla hadviselés módszereit erőteljesen meghatározza az adott ország földrajza és társadalmi feltételei. Mint arra a fenti idézetekkel is utaltam, Che Guevara elődjeihez hasonlóan a nép megnyerésében látta a siker zálogát. A gerillaháború elsődleges színterének a vidéket tartotta és csak a harc egy későbbi, döntő szakaszában javasolta annak áttételét a városokba. Elméletében elismeri, hogy a városi környezet is képes a felkelések háttereként funkcionálni.

A városi felkelések elméletének két nagy teoretikusa Abraham Guillén²³ és Carlos Marighella²⁴, akiknek munkásságával zárom a történelmi fejlődés áttekintését. Guillén, aki a spanyol polgárháború egykori harcosa és elismert teoretikusa, komoly gyakorlati tapasztalatra tette szert a spanyol polgárháború alatt a köztársaságiak oldalán a madridi utcai harcok során, amelyek nagy hatást gyakoroltak ezirányú nézeteire. 1948-tól Dél-Amerikában él és a térség baloldali mozgalmainak támogatója, tanácsadója. „A városi gerilla stratégiája” című műve komoly hatást gyakorolt több dél-amerikai gerillaszervezetre. Művében Guillén alfejezetenként a sikeres városi gerillastratégia különböző pontjaira, elemeire mutat rá. Ezek szerint a városok azért is ideálisabbak a vidéknél, mert a hadsereg, vagy a rendfenntartó erők nem tudnak nehézfegyverzetet bevetni a felkelők ellen, vagy legalább is nem tudják azok hatékonyságát érvényesíteni a városi környezetben, mivel a járulékos pusztítással saját maguk ellen hangolnák a környezetet. Dél-Amerikában a városokban él a lakosság jelentős része (az 1960-as években a kontinensen ez több, mint 70%-ot jelentett), amelyek támogatását meg kell nyerni az ügy sikere érdekében. Úgy gondolták, hogy ha a városlakókat megnyerték, akkor az ország lakosságának megnyeréséhez is

21 Che Guevara Ernesto: A Gerillaharcos kézikönyve Budapest, Ulpius-ház Könyvkiadó, 2007, 58.

22 Che Guevara Ernesto: A Gerillaharcos kézikönyve Budapest, Ulpius-ház Könyvkiadó, 2007, 59.

23 Abraham Guillén (Guadalajara, Spanyolország, 1913. március 13. – Madrid, Spanyolország, 1993. augusztus 1.): spanyol író, közgazdász, tanár. A spanyol polgárháború veteránja. Dél-Amerika legtermékenyebb forradalmi írója, teoretikusa.

24 Carlos Marighella (Salvador da Bahia, Brazília, 1911. december 5. – Sao Paulo, Brazília, 1969. november 4.): brazil politikus, író, baloldali gerillavezér.

közelebb jutottak. Guillén továbbá azt is ajánlja, hogy tevékenység leplezése érdekében, a gerillák éljenek külön, harcoljanak együtt, amely alapelv megvalósításához a város sokkal ideálisabb környezet, mind a vidék, ahol nagyobb távolságokat kell megtenni és sok esetben a terep is alkalmatlanabb a rejtőzködésre. Javaslatára szerint, a harc eszközei mindenképpen a mobilitás és a rejthetőség szempontjából optimálisabb könnyűfegyverek legyenek, továbbá mindenképpen az elhúzódozó konfliktus, kifárasztás, kivéreztetés stratégiáját kell alkalmazni. Az apró, de mind taktikai, mind stratégiai szempontból lényeges győzelmek a gerillák támogatottságát tovább növelhetik, amely egyértelműen a háttérbázis növekedését jelenti. A háttérbázis, valamint a személyi állomány szempontjából kiemelt figyelmet fordít a radikalizációra hajlamos diákságra, a felsőoktatásban részt vevő hallgatókra, akik jellemzően a forradalmak, a radikális változások támogatói, legtöbb esetben tevékeny résztvevői is voltak. Hatékonyságukat egyebek mellett, az 1968-as párizsi diáklázadásokkal példázza.

A városi felkelések elméletének és gyakorlatának fejlődésében kiemelkedő Carlos Marighella munkássága. Marighella ellentétben neves elődeivel, inkább tekinthető a téma gyakorlati mesterének. Ezzel együtt viszont gyakorlati tapasztalatait írásban is kiválóan megjelenítette, oly módon, hogy az a lehető legszélesebb tömegek körében érthetővé váljon. „*A városi gerilla kis kézikönyve*”²⁵ című munkájában egyértelműen az mellett foglal állást, hogy a felkelések hadszíntere a városokba kell, hogy áttevődjön. Ez különösen igaz Dél-Amerika esetében. Ennek egyik oka, a már előzőekben, más teoretikusoknál is említett ideális terep kérdésköre, valamint az, hogy a városokban jobban koncentrálódik az adott ország irányítása, így közvetlenül a központra mérhető csapások, zavarható működésük. Marighella könyvének 39 rövid fejezetében egy kiváló elméleti háttérrel ad az aktív és új, vagy leendő városi gerilláknak. Roppant gyakorlatias, teljes mértékben érezhető, hogy hiteles harcos tapasztalatainak összegzése, amely a felkészítés hatékony tudásbázisát adhatja. Bár írásában alapvetően a braziliai helyzetre és harcra koncentrál, a kézikönyv egyértelműen jól használható bármely környezetben. Továbbá radikálisan állást foglal a terror, mint eszköz alkalmazása mellett, hiszen a harc eredményes végkimeneteléhez szükséges eszköznek tartja, de hasonlóan elfogadhatónak tekinti a tevékenység finanszírozására a bankrablások elkövetését. A városi felkelések eszköztára Marighella esetében is roppant széles, viszont még a bűncselekmények esetében is külön hangsúlyt szentel annak, hogy a lakosság bizalmát élvezni kell, mert biztos háttérrel ők adhatnak a gerillaharc működéséhez. A városi felkelések elméletének jeles, napjainkra már történelminek nevezhető teoretikusait követően, az általuk felvázolt irányok és jellemzők alapján szeretném a felkelések általános jellemzőit összefoglalni. Az alfejezet elején említett két „felkelés” meghatározás lényeges tartalmi elemeit kiragadva felsorolhatjuk a felkelés, lázadás ismérveit:

- szervezett, fegyveres, politikai tevékenység;
- kisebbségi csoport küzdelme;
- a felkelők, a lakosság befolyásolására törekszenek, akár meggyőzés, akár megfélemlítés módszerével;

25 Eredeti címe: Mini-Manual do Guerillheiro Urbano. (Könyvészeti adatokat lásd: 58. o.)

- a felkelők célja politikai változások előidézése, a fennálló hatalom megdöntése, de legalább destabilizálása.

További jellemzők, melyet a teoretikusok megfogalmaznak vagy utalnak rá:

- a gerilla hadviselés általánosságban elhúzódó jellegű, amely teljesen ráfed a gerilla hadászat kifárasztásra törekvésére;
- a gerilla harcászat az ellenség állandó zaklatása, több kisebb győzelem elérése, „odacsapni és elfutni” típusú műveletek, amely teljes összhangban áll a stratégiával;
- eszköztárában, szükségszerűen mind katonai, mind nem katonai eszközök találhatók, ezeket párhuzamosan alkalmazzák.

Ehhez adjuk hozzá a téma jeles gondolkodóinak tapasztalatait és meglátásait a siker érdekében:

- bázisterület, háttértámogatás szükségessége (bár ez, egyes felfogások szerint a városi felkeléseknél nem bír olyan jelentőséggel, mint a vidéki hadszíntér esetében);
- szükséges egy politikai, katonai vezető, aki olyan karizmatikus személy, hogy az élére tud állni a felkelésnek, amelyben kritikus fontosságú a körülötte lévő parancsnoki törzs és az irányítás egysége;
- kiemelt jelentőséggel bírhat egy külső támogató segítsége, amely nagyban segítheti a felkelés gyors sikerét. (Itt megjegyezném, hogy megítélésem szerint, ez esetben nem csak államokra kell gondolni).

Mint látható, a felkeléseknek, mint az irreguláris harc formájának megvannak a maga szabályai, jellemzői. Korántsem jelenti az irreguláris a szabálytalant. Sőt, véleményem szerint, nagyon is szabályosnak kell lennie, de a szabályai nem a bevett szabályok. A felkelések esetében indirekt hadviselésről van szó, irreguláris formában.

A helyzet napjainkban

A gerillaháborúk tanulmányozása során, mint azt a fentiekben is tárgyaltam, látható, hogy a gerillaharc a 20. századig jellemzően olyan területekre korlátozódott, amelyek remek lehetőséget biztosítottak menekülésre és rejtőzködésre, valamint az „odacsapni és elfutni” alapelvnek maximálisan megfeleltek, ezzel együtt ugyanezen elv mentén kijelenthető, hogy a helyszín napjainkra a városi környezetbe tevődött át. Ennek oka egyfelől, hogy a világ népességének már valamivel több, mint a fele él városokban és ez a tendencia várhatóan folytatódni fog. Másfelől, miként erről is említést tettem, a városi felkelők kevésbé függenek a lakosságtól, mint a vidéki területek gerillái. Gyakorlatilag önellátókká válva nincs szükségük nagymértékű támogatásra. A városi környezet jól rejtja őket, ezzel együtt számos célpontot nyújt, melyek viszonylag könnyen feltérképezhetők és támadhatók. Korábbi évek kutatásai azt jósolták, hogy a városi felkelések veszélyeivel leginkább a fejlődő országokban kell számolni. Azokon a helyeken, ahol a közbiztonság nem megfelelő, az államhatalom gyenge. Ez a megállapítás azonban már napjainkra változott.

A nyugat-európai vagy egyesült államokbeli gettóknak uralkodó állapotok, ahol jelentős etnikai vagy vallási kisebbség él, már több esetben harapóztak el erőszakos események, csaptak át gettólázadásba. A 2005-ös párizsi, a 2011-es londoni események,

valamint az USA számos városában történt, akár a közelmúltbeli erőszakos cselekmények mind arra utalnak, hogy a városi felkelés kirobbanásának reális esélye van ezekben a térségekben is, így a probléma nem marad meg a fejlődő országok szintjén. Ennek a gondolatmenetnek a mentén újra kell értékelni a lázadás ellenes műveleteket is és fel kell készülni arra, hogy ilyen jellegű feladatokra már közvetlenül a saját területen, saját környezetünkben kell számítanunk. A lázadás ellenes műveletek általában a különleges műveleti erők alapfeladatai²⁶ között szerepelnek, de vajon milyen nehézséget okozna, ha gyorsan kellene olyan feladatra reagálni, amelyben egy európai főváros egy viszonylag frekventált negyedében kellene felszámolni lázadó csoportokat. A brüsszeli Molenbeek-Saint-Jean negyed a belga muszlim kisebbség egyik központja. A negyed 5,89 négyzetkilométer és 88 181 lakosa van. Ez kb. 14 500 fő/négyzetkilométer népsűrűséget jelent. A városrész nem ismeretlen a biztonsági erők előtt. Korábban a 2004-es madridi merénylet, majd a brüsszeli zsidó múzeumnál történt 2014-es lövöldözés, a 2015. januári párizsi támadások elkövetői is itt szereztek be a fegyvereiket és az ugyanezen év augusztusában az Amszterdam–Párizs vonaton merényletet elkövető férfi is itt lakott. Ehhez a hírhedt negyedhez kapcsolódott az a terroristasejt is, amelyiket 2015 januárjában számolt fel a belga rendőrség Verviersben pár nappal a Charlie Hebdo elleni támadás után.

Egy ilyen városrész alapvetően komoly támogatást, háttérrel tudott nyújtani a terrorista sejteknek, de akár lázadó csoportoknak is. Megítélésem szerint ez jelenleg is így van. Egy ilyen közeg könnyen manipulálható és az állami szervek ellen fordítható. Ezzel együtt belátható, hogy a negyed összlakossága nem ellenség és a terület teljes elpusztítása nem lehet opció, így a lakosság szerepe láthatóan kiemelkedően fontos. Egy ilyen területen végrehajtott műveletben kiemelkedő fontossággal bír a városi harcban, épületharcászatban való jártasság, az ezekre a műveletekre és helyszínekre kidolgozott taktikai eljárások összessége. Ezekben az eljárásokban mindenképpen figyelembe kell venni a korábban említett járulékos veszteségek kérdéskörét. Ezt a lehető legminimálisabb szintre kell szorítani, ezzel párhuzamban a lázadó erőkre a lehető legnagyobb, lekoncentráltabb támadások sorozatát mérni, olyan módon, hogy az jelentősen haladja meg a regenerációs képességeiket. A folyamatos aktív harctevékenység a biztonsági erők részéről relatív magas létszámú, jól felkészített és jól felszerelt állományt feltételez. Az általam vizionált művelet olyan további kérdéseket is felvet, hogy amennyiben a rendfenntartó erők nem képesek ellátni feladataikat vagy azok meghaladják erejüket, képességeiket, akkor a fegyveres erők országhatáron belüli alkalmazásának jogi akadályai elháruljanak. Ezt különösen indokoltnak ítélem az általam vizsgált különleges műveleti területen. Egy ilyen jellegű műveletben szoros, jól koordinált együttműködésre van szükség a gyors és hatékony válaszlépések megtételére. Az előzetes étékelések, elemzések eredményeinek függvényében történő eljárások kidolgozása, begyakorlása és szinten irányítói és végrehajtoi szinten is kiemelt jelentőséggel bír. Ez adott esetben új felkészülési és képzési irányokat szabhat meg. Megítélésem szerint ilyen jellegű művelet végrehajtásának hazai

26 A tanulmány szerzőjének érintett kutatási területe a Hadtudományi Doktori Iskolán a 21. század biztonsági körülményeinek hatásai a különleges műveleti feladatrendszerre, különös tekintettel a terrorizmus ellenes harc és felkelések elleni műveletek területén.

vagy regionális szinten is komoly esélye van. Véleményemet az elmúlt időszak külpolitikai eseményeire, a közel-keleti térségből kiinduló biztonsági fenyegetések, kockázatok hatásaira, a terrrorszervezetek aktivitásaira, vallási és etnikai feszültségek kiéleződésének jelenlétére alapozom.

Az események bekövetkezésének valószínűségén túl arra az összefüggésrendszerre is szeretnék rámutatni, amely a lázadások, gerillamozgalmak vagy adott esetben terrrorszervezetek között, továbbá szervezett bűnözői csoportok, radikalizálódó szervezetek, személyek között kialakulhatnak és létezhetnek. Mint ismeretes a felkelőcsoportok, terrrorszervezetek sok esetben maguk is bűncselekményekből származó anyagi javakkal finanszírozzák saját működésüket. Ilyenek jellemzően a kábítószerek-kereskedelem, illegális fegyver és robbanóanyag kereskedelem, valamint az emberkereskedelem, vagy csempészet. Ezek a széles spektrumon megjelenő kihívások jelentős feladatokat rónak a katonai és rendfenntartó erőkre, valamint azon belül különleges műveleti erők alap és járulékos feladatrendszerére. Szakmai véleményem összességében, hogy a felkelések elmélete, valamint a felkelés ellenes műveletek elmélete és gyakorlata napjainkban semmiképpen nem elhanyagolható kérdés, sőt – mint azt említettem – jelentős aktualitással bír és ez várhatóan az elkövetkező évtizedekben inkább erősödhet. Maga a „felkelés” jellegéből, jellemzőiből fakadóan, roppant hatásos eszköz egy ország, egy államhatalom destabilizálására, a regnáló államhatalom megdöntésére. Ilyen formán várhatóan erősebb formában is megjelenhet az európai térségben is, eszkalálódott utcai zavargásokból kiindulva, akár ellenérdekelt hatalom hibrid művelete részeként, de különböző vallási, etnikai alapokból kiindulva, zárt csoportok erőszakos mozgalmaihoz köthetően.

A megelőzés és a kialakult helyzet felszámolása komplex, sok összetevős jelenség, amely hatékonysága jelentős mértékben függ a gyors helyzetfelismeréstől, döntéshozataltól és a célirányos, határozott cselekvéstől, semlegesítve a felkelések egyik alapjellemzőjét, az elhúzódó jellegét. A megelőzésben szintén kritikus fontossággal bír a lakosság szerepe, tekintettel arra, hogy ezzel a gerillák életterére gyakorolható jelentős befolyás. Rövid áttekintésem egyik legfontosabb megállapítása, hogy a témakör átfogó, folyamatos tanulmányozása és összefüggéseinek, jellemzőinek mély ismerete, továbbá az új trendek figyelemmel kísérése a siker záloga, hiszen *„Aki ismeri az ellenséget és ismeri önmagát, száz csatában sem kerül veszélybe. Aki nem ismeri az ellenséget, ám ismeri önmagát, egyszer győz, másszor kudarcot vall. Aki sem az ellenséget, sem önmagát nem ismeri, minden csatában vereséget szenved.”*²⁷

27 Szun-ce: A háború művészete. Budapest, Cartaphilius Kiadó Kft., 2006, 20.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ágh Attila: Konfliktusok, háborúk. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó. 1989.
- Blanqui Auguste: Útmutató a fegyverforgatáshoz. (1868) In: Auguste Blanqui válogatott művei. Budapest, Gondolat Kiadó. 1968.
- Che Guevara Ernesto: A Gerillaharcos kézikönyve. Budapest, Ulpius-ház Könyvkiadó. 2007.
- Clausewitz Carl von: A háborúról. Budapest, Zrínyi Kiadó. 2013.
- Carlos Marighella: Minimanual do Guerillheiro Urbano. June 1969. ISBN 1-894925-02-5
- Engels Friedrich: Forradalom és ellenforradalom Németországban.
In: Marx – Engels Művei (MEM). 20. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962.
- Forgács Balázs: Gerillák, partizánok, felkelők. Az irreguláris hadviselés elméletének története – korunk kihívásai. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020.
- Jobbágy Zoltán: A lakosság szerepe a 20. század második felének felkelésellenes műveleteiben: a francia megközelítés.
- Kiss Álmos Péter: A negyedik dimenziós hadviselés kérdései: A felkelés elleni műveletek alapelvei. Honvédségi Szemle, 142. 2, 2014.
- Porch Douglas: Counterinsurgency – Exposing the Myths of the New Way of War. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- Resperger István – Kiss Álmos Péter – Somkuti Bálint: Aszimmetrikus hadviselés a modern korban – Kis háborúk nagy hatással. Budapest: Zrínyi Kiadó, 2013.
- Szun-Ce: A háború művészete. Budapest, Cartaphilius Kiadó Kft, 2006.

EGYÉB FORRÁSOK

- AAP-06 NATO Glossary of Terms and Definitions (English and French)
- UNFPA (United Nations Population Fund): State of world population 2007.
Unleashing the Potential of Urban Growth
Link: https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/695_filename_sowp2007_eng.pdf
(Letöltés ideje: 2021. május 21.)
- Energypublisher Nigeria: Lagos the mega-city of slums
Link: <http://www.energypublisher.com/article.asp?id=5307> (Letöltés ideje: 2021. május 21.)
- Migrációkutató Intézet „A no-go zónák valósága” című elemzése. (2018. március 8.)
Link: <https://www.migraciokutato.hu/2018/03/08/a-no-go-zonak-valosaga/>
(Letöltés ideje: 2021. május 21.)